

Милан Ђурђевић

Библиотека „Влада Аксентијевић”

Обреновац

ПРИЛОГ ЗАНАТСТВУ, САОБРАЋАЈУ, УГОСТИТЕЉСТВУ И ТРГОВИНИ У ОБРЕНОВЦУ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XX ВЕКА

Апстракт: У раду је даћи преглед свих занатских радњи и млинова на територији Посавског среза. Посебно је обрађено млекарство и превоз дереглијама на Сави. Рад се такође бави прославама и вашарима, а објашњени су и неки занати којих више нема.

Кључне речи: занати, трговина, дереглија, бицикл, Забрежје, Обреновац.

Разарањем Палежа (Обреновац) 1815. године, почео је снажније да се развија српски Палеж. Турски Палеж налазио се на левој обали Колубаре, од данашњег моста ка Забрану. Српски се развијао на простору данашње Главне улице. Једна од најзначајнијих зграда из тог периода је и зграда у којој се данас налази Библиотека, позната као „Чесни дом породице Михаиловић”, изграђена 1822. године.

За период XIX века можемо пратити и развој становништва. Тако је, 1834. године било 395 становника, 1884. Обреновац их има 2001, док 1905. број порастао на 3150.¹ Поред природног раста становника, вероватно је било и досељеника, што је остало као карактеристика Обреновца до дана данашњег. То је лако објаснити чињеницом да је Обреновац раскрсница путева, а да су Сава и Колубара омогућавале лакши транспорт људи и робе. Такође, треба знати да је на левој обали Саве моћно и развијено Аустро-угарско царство, које је заправо и највећи купац пољопривредних производа, који се извозе из Србије. У целом

¹ Лепосава Цвијетић: *Обреновац на прелазу из 19. у 20 век: становништво и привреда*, Гласник МИАВ 32-1998, Ваљево 1998, стр. 62.

XIX веку доминира извоз живе стоке, и крупне и ситне, затим храстових шишарки (које служе за штављење коже), као и сувих шљива. У XX веку, појачаће се извоз пшенице.

Занатство ће се развијати током целог XIX и прве половине XX века. Индустрија је почела да се развија снажније тек од двадесетих година XX века. Разних занатлија у Обреновцу, 1900. године, има 80, 1905. већ их је 105.² Организовани су у еснафе, а најпознатији беху ћурчијски, опанчарски, абацијско-терзијски и кројачки, месарско-сапунцијски и свећарски и лебарски. У том периоду, има и 16 механција и 10 гостионичара, а што говори да је промет људи велики којима је требало обезбедити и преноћиште и храну. Многи људи, кирицијају од западне Србије ка Обреновцу и Забрежју, јер је Забрежје велика лука, преко које се транспортује роба.

Из списка Месног народног одбора Обреновца, који је рађен 1945. године, можемо видети које су занатлије, односно занатске радње³ постојали, у том тренутку, у Обреновцу:

1. Молер	1
2. Сода вода	2
3. Тапацирер	1
4. Воскарске радње	5
5. Опанчарске*	19
6. Месарске*	5
7. Кројачке*	18
8. Браварске*	9
9. Берберске	8
10. Млинарске	13
11. Обућарске	11
12. Сарачко-седларске	3
13. Ужарске	2
14. Каменорезачке	2
15. Ковачке	35
16. Машин-браварске	4
17. Столарске	8
18. Фотографске	2
19. Коларске	7
20. Хлебарске	6

² Ibid., 69.

³ Међуопштински историјски архив Ваљево (у даљем тексту: МИАВ), фонд: Округни народни одбор Ваљево (у даљем тексту: ОНО Ваљево), Привредно одељење 1945, кут. инв. бр. 4.

21. Качарске	2
22. Поткивачке	1
23. Козметичарске	1
24. Бојацијска	3
25. Лимарске	4
26. Вуновлачарске	3
27. Турчијске	7
28. Часовничарске	1
29. Кројачнице	3
30. Оријенталне посластичарнице	3

Значи, скоро 200 радњи у ужем градском језгру.

Из прегледа можемо видети да старих заната, као што су чаругџија, мутавџија, туфегџија више нема. Исто тако, не можемо закључити колико је људи било запослено, колико их је било као калфе или као шегрти. Неке радње нису ни пописане, кафане и хотели, а ни млекарска радња. Нису наведена ни нека занимања, која нису била малобројна. То су, пре свега, кочијаши за превоз робе и фијакеристи за превоз људи. Фијакеристи, крајем XIX века нису успели да оснују свој еснаф, јер нису поседовали, а нису могли ни да поседују, потребна документа, нпр. мајсторско писмо.

У целом Округу ваљевском млекарство је било веома слабо развијено. Нешто боља ситуација је била у Обреновцу и Забрежју, јер су ту постојале две откупне станице. У Забрежју је била задружна, док је у Обреновцу била приватна.

Дајемо табеларни преглед производње и потрошње млека, у Срезу посавском из 1945. године.

Ред. бр.	Назив одбора	Производња млека	Потрошња	Прерада у домаћинству	Прерада у млекарама
1	Вукићевица	85 л.	45 л.	40 л.	
2	Велико Поље	190 л.	80 л.	110 л.	
3	Грабовац	305 л.	150 л.	155 л.	
4	Дрен	250 л.	100 л.	150 л.	
5	Забрежје	400 л.	100 л.	100 л.	200 л.
6	Звечка	140 л.	80 л.	60 л.	
7	Јошева	195 л.	90 л.	105 л.	
8	Кртинска	70 л.	40 л.	30 л.	
9	Лончаник	120 л.	50 л.	70 л.	
10	Љубинић	130 л.	60 л.	70 л.	
11	Милорци	75 л.	45 л.	30 л.	

12	Обреновац	150 л.	100 л.		50 л.
13	Орашац	110 л.	70 л.	40 л.	
14	Пироман	130 л.	70 л.	60 л.	
15	Ратари	130 л.	65 л.	65 л.	
16	Скела	180 л.	100 л.	80 л.	
17	Трстеница	170 л.	85 л.	85 л.	
18	Уровци	120 л.	45 л.	20 л.	55 л.
19	Ушће	140 л.	80 л.	60 л.	

И из овог табеларног прегледа⁴ може се видети да је производња млека у Посавском срезу заиста скромна. Не треба заборавити да је у питању прва послератна година 1945. као и чињеницу да на територији Обреновца није било крава високомлечне расе.

Према извештају Месног народног одбора Обреновац, од 29. октобра 1945. године, у Посавском срезу постојале су две млекаре.

У Забрежју је постојала откупна станица „Задруга произвођача у Забрежју” која је удаљена од железничке станице 500 метара, а од Обреновца 2.500 м. Њихова централа налазила се у Београду у Грачаничкој 11/1. Капацитет станице је 1.000 литара млека дневно, док је у наведеном периоду примала свега 40 литара дневно. У рату није била оштећена. Посеђовала је комплетан уређај за примитивну пастеризацију млека и производњу сира и путера. Такође, имала је сепаратор, бућкалице, хладњак, канте, базене и казане за загревање. Реон снабдевања износио је 5 км. У њој је радио млекарски стручњак Дамњановић И. Душан који је имао вишу млекарску школу завршену у Нарвару (Мађарска), као и тридесет година праксе на државном имању „Беље”.

У Обреновцу је била приватна млекара власника Стојана Максимовића удаљена од железничке станице 200 м. Капацитет млекаре био је 200 литара млека дневно, а у току 1945. године коришћење капацитета је било 50% јер је било мало млека на тржишту и није имало превозних средстава. Млекара је производила путер и ситни пречански сир. Од машина имала је бућкалицу „Шкода”. Власник Стојан Максимовић имао је млекарски занат и трговачку школу.

У већ наведеном списку занатлија такође немамо занимање бродовласник а знамо да је био веома жив саобраћај лађом од Забрежја до Београда као и од Забрежја до ушћа Колубаре, од Бреске до Купинова дереглијама. Саобраћајне прилике у посавском срезу биле су веома до-

4 МИАВ, фонд: ОНО Ваљево, Привредно одељење 1945, кут. инв. бр. 4.

Приспаниште на Сави код Забрежја

бре јер је 1908. године отворена пруга Забрежје – Ваљево, а 1928. год. отворена је пруга Обреновац – Београд.

Интересантна је и занимљива лицитација која је рађена у Општинском суду – Забрежје, дана 25. септембра 1925. године⁵, по одобрењу Министарства саобраћаја Краљевине СХС – Капетанија пристаништа. Предмет лицитације је издавање под закуп право превоза на месту Забрежје, на једну годину дана, и то од ушћа Колубаре до куће Милана Ђурића.

(препис)

У С Л О В И

1. Закупац је дужан, да овај превоз одржава са исправним дереџлијама и коџама које одговарају за њај посао и да увек има довољан број објеката.

2. Да све возове одржава увек у чистом и исправном стању, како превозењу преко воде не би претила никаква опасност. Исправност закупчевих објеката испитаће Капетанија пристаништа у Београду.

3. Да има за превоз довољан број људи који су вешти у њом послу.

4. Да места где возови стају и пристијају удеси о свом широку, иако да онуда не сноси никакве штете пуџник или трговац и да се са обале може ући у објекат лако и подесно, да за превоз кола и стоке мора имати

⁵ Архив Србије Београд (у даљем тексту: АС) – Одељење у Железнику, Г-253, Ф-742.

дереџлије, комџе удешене њако, да моџу уйреџнуџа кола ући и изаћи. Дереџлије морају биџи оџрађене.

5. Да сам о свом џирошку набавља све џоџребне возове, скеле и чамце и сав њихов џрибор, џа да џа џакође о свом џирошку оџравља и одржава у исџравном сџању.

6. Да дрџи на видном месџу џревозну џарифу, како би свако моџао видџи и знаџи, колико има да џлаџи на име џревоза. Веће џаксе за џревоз закуџац не сме најлађиваџи но шџо је одобрено џроџисаном џарифом бр. 101. Саобрађај се мора одржаваџи џреко целе џодине у свако доба дана. Лейџи месеци рачунају се од 1. аџрила до конца сџџембра а осџали зимски. Лейџи дан се рачуна од 6 часа уџуџру до 19 часа, а зимски од 6 часа до 17 часа.

7. Одрџену закуџнину џолаже и џлађа Каџџаниџи џрџџаниџиџа унаџред за џри месеца.

Закупац је такође био дужан да издаје возне карте које Капетанија жигоше. Такође је било предвиђено да сваки сопственик пловног објекта који поседује прописану пловидбену дозволу, има право да превози својим објектом само себе, жену и децу и своју робу. За сваку другу особу или робу коју превози има да плати закупцу превоза износ према одобреној тарифи.

Закупац није имао право наплате превоза у следећим случајевима:

1. Кад државни чиновници – службеници путују службеним послом.
2. За децу до 7 година, кад уз родитеље иду.
3. За телад, ждребад, јагањце, јариће, прасце кад уз матер иду.
4. За пошту и поштоноше.
5. За скитнице и кривце, које власт спроводи и за њихове спроводнике.

Искљична почетна цена за лицитацију била је 10.000 динара, а учествовали су: Михајло Петровић, општина Прогар, општина Забрежје и Бранислав Новаковић, Милан Димитријевић, Милорад Бајић и Живан Богдановић.

Победила је општина Забрежје и Бранислав Новаковић са износом 67.300 динара. Вредно је напоменути да је Живан Богдановић код износа 60.500 дин. одустао из разлога што су почеле да раде две лађе до Купинова – превоз на Брески и да му се не исплати да даље лицитира. Цене превоза су следеће:

ТАРИФА

За превоз Забрежје обе обале од куће М. Ђурића до ушћа Колубаре

1. За једну особу дин. 1.50
2. Кола обична са једним коњем. дин. 10.00

3. Кола обична са два коња	дин.	14.00
4. Аутомобил путнички	дин.	40.00
5. Аутомобил теретни	дин.	50.00
6. Крупна стока од комада	дин.	5.00
7. Ситна стока од комада	дин.	2.00
8. Роба до 100 кгр.	дин.	3.00

За утовар и истовар има се странка старати, ако закупац врши утовар односно истовар онда има право на још половину тарифе прописане за односни предмет који се превози.

Овај тарифник одобрило је Министарство саобраћаја речног саобраћаја бр. 8410, од 11. септембра 1925. године.

Бродовласник Веља Јездић, исте године, тражио је дозволу од Капетаније пристаништа за постављање штекова за вршење путничког саобраћаја између Забрежја и Београда а у станицама: Забрежје, Обреновац, Умка. У Обреновцу пристаниште је било 200 метара испод моста док је у Забрежју било 150 м испод синдикатског штека.

Добио је и дозволу да чамцем може на лађу пребацили путнике у Остружници и Баричу⁶.

Трговина и занатство повукли су за собом и развој угоститељства.

Не знамо колико је било кафана, механа, јавних кућа, али развој бање на самом почетку XX века, довео је до тога да се подижу и хотели.

Најпознатији хотел подигнут је у самом центру Обреновца 1886. године.⁷ Подигао га је Риста Антоновић, а посао је разграно син му Стојан. Послови се шире, а углед и богатство породице Антоновић расту. Постали су власници рудника у Великим Црљенима, јер је угаљ био важан енергент за тада две велике фабрике „Индустријско-трговачко АД Сувобор”, Обреновац и „Парну стругару и аутоматске млинове Митра С. Симовића и синова”, Забрежје. Почетком XX века, Стојан ће усвојити Мирка од мајке Драгиње, рођене Антоновић. Мирко је настао добру традицију и сачувао имање, уредио и добро водио. Мирко ће ратне године провести у немачком заробљеништву, али ће већ 14. маја 1945. године бити ухапшен због прекршаја Уредбе о војним судовима и Уредбе о замени новчаница, па ће од стране Војног суда крагујевачке војне области под бројем 512/45, од 22. јуна 1945, бити осуђен на 3 године принудног рада (ваљда је у немачком заробљеништву ленчарио) и биће му одузете грађанске части у трајању од 3 године. Као „непријатељу народа”, уследила је и конфискација целокупне имовине.

6 Исто, исто.

7 Исто, Г-253 и Ф 747.

По Одлуци и Зак. СНС у Обреновцу бр. 7/46 одузето је око 3 хектара земље у центру Обреновца, затим хотел, са свим инвентаром, као и рудник „Црљени” у Срезу Лазаревац, у Великим Црљенима рудник „Колубара”, оба са земљом.⁸ Нећемо набрајати сав инвентар, списак је дугачак, али нам се чини интересантним део из записника о конфискацији да је 12 комада „нахтасни плеханих” однето од стране Немаца. Овај податак изазива велику сумњу, јер не знамо шта ће војнику у бекству и одступању предмет који стоји поред кревета за спавање. Такође, занимљив је податак, што се види из списка инвентара у кући у Улици краља Александра бр. 8, да је још пре конфискације однето следеће:

1. Два ормара старинска једнокрилна
2. Два половна кревета
3. Један стол трпезаријски
4. Шест комада обичних столица
5. Један кухињски креденац
6. Један ормар са три фиоке
7. Једна нахтасна плехана
8. Један лустер са сијалицом

Ове ствари предате су другу поручнику Цекићу.⁹

Запремина одузетих буради, каца и балона у којима се правило и чувало вино и ракија, (пажљивим пребројавањем), износила је 36.700 литара. Казан лампек, узидан беше, а било је казана за карбитско осветљење и казана за купатило. Само греде хростове, подметачи за бурад, кубаницама се мере. За 124 године постојања, хотел је дочекивао и испраћао и краљеве и великаше и оног у чијој је улици био, краља Петра I Ослободиоца (бр. 62) и оног у чијој је улици била породична кућа, краља Александра Ујединитеља, а и многе друге, знане и незнане. Подсећамо да је, 3. новембра 1904, у гостионици Антоновић, одржан концерт са игранком, у корист касе Обреновачке радничке читаонице. До краја свог живота, 1972. године, Мирко Антоновић у хотел својом ногом није крочио.

Иза самог хотела Антоновића, налазио се Гранд хотел, у Улици краља Петра бр. 63. Хотел је основан 1912. године,¹⁰ а власник је Поповић Младен. Хотел Гранд налазио се на парцели величине 14,45 ари и био је од тврдог материјала. У приземљу је имао једну велики салу и једну пред салу и једну кухињу и келнерај. На спрату је имао 8 соба. Та-

8 Снежана Радић: *Конфискација имовине у Ваљевском окруњу 1944-1946*, МИАВ, Ваљево 2002, стр. 153-154.

9 МИАВ, фонд ОНО Ваљево, Привредно одељење 1945, кут. инв. бр. 5.

10 АС – Одељење у Железнику Г-253 и Ф 747.

кође је поседовао и велики подрум. У саставу Гранд хотела била је још једна кућа од тврдог материјала, која је имала два локала са улице, три собе, предсобље, кухињу, шупе и подрум. Ово су наводи Зак. СНС у Обреновцу бр. 34/35. Поред ових непокретности, у КО Звечка конфисковано је пољопривредно добро у површини од 12,65.06 ха.¹¹

Одузимање имовине, национализација¹² и конфискација, настављена је и 1948. године. У Политици, од 29. априла, пренета је одлука владе Народне Републике Србије о национализацији комерцијалних магацина и подрума, од следећих лица:

1. Драгојло Лазић, Обреновац
2. Десимир Филимоновић, Обреновац
3. Љубица Мићић, Обреновац (4 магацина)
4. Милорад Матић, Обреновац
5. Лазар Ђорђевић, Обреновац
6. Анастас Јовановић, Обреновац
7. Илинка Ристановић, Обреновац
8. Ђорђе Поповић, Обреновац
9. Софија Кованчић, Обреновац
10. Никодим Џевадић, Обреновац.

Такође је у истом броју Политике, наведено која су све приватна предузећа, одузета на територији Србије. На територији Среза посавског, одузети су следећи млинови:

1. Браћа Бранковић, Грабовац
2. Борисав Јордановић, Грабовац
3. Браћа Шаиновић, Грабовац
4. Бранислав Шаиновић, Грабовац
5. Ђорђе Дамњановић, Барич
6. Чедомир Илић, Барич
7. Миливоје Бабић и брат, Велико Поље
8. Андрија Стефановић, Звечка
9. Јован Кнежевић, Обреновац

Сви горе наведени одузети објекти доприносили су бољој снабдевености тржишта, а нису наведени у приказаном списку заната и радњи.

*

Другим доласком Милоша Обреновића на власт 1859. године, Обреновац је постао среско место и панађур се преместио са Уба. Од

¹¹ Снежана Радић, н. д., стр. 172.

¹² Сл. гласник НР Србије, бр. 25, од 30. априла 1948, стр. 154.

тада је остало да се у Обреновцу сваке године, у почетку, (датум се мењао), установи Петровдански вашар.

После Првог светског рата почео се редовно сваке године прослављати дан ослобођења Обреновца. Прослава Св. Луке, 1930. године, увеличана је и отварањем и освећењем новоподигнуте зграде основне школе (данас је то Прва обреновачка основна школа). У свим прославама, носиоци и организатори, били су виђенији Обреновчани који су свесрдно помагали прославу. Рецимо за прославу 1930. године доста се ангажовао трговац, како су га звали „православни јеврејин” Исак Данићи. Ово се може прочитати у Гласу Ваљева, од 16. новембра 1930.

Једна од најзначајнијих прослава и свечаности, како су је новинари назвали, ретка свечаност одржана је у Забрежју. У целости наводимо текст: „11. септембра ове године (1932.), приређује се у Забрежју утакмице спортских друштава: хазене, лоптачких, мотоциклиста и велосипедских, концерти вокално-инструменталне музике: Ваљевско певачко друштво „Чика Љуба”, „Занатлија” и цез банд „Хаваја”, Обреновачко црквено певачко друштво, тамбурашки збор из Лајковца, музика обреновачких цигана, тамбурашког збора из Забрежја, плех банде, тамбурашког збора и певачког хора Дома слепих из Земуна, а уз учешће Сокола из Ваљева, Лајковца, Обреновца, Београда и Земуна, Јадранске страже из Ваљева, Обреновца и Београда, Народне одбране из Београда, ловачких друштава, веслачког клуба из Београда и Земуна, Аеро клуб учествује са два падобрана и пет аероплана, који су целог дана возили публику, ауто клуба Краљевине Југославије, морнарице, фотоаматерске секције из Београда, Савеза трезвене младежи, друштва „Жозијегаца” и матураната из Нице. Радио Београд вршиће 2,5 сата преноса са ове просветно хумане и националне приредбе, а две тон апаратуре вршиће филмско снимање. Трајект код Забрежја, превозиће бесплатно браћу Сремце, локал Обреновац у Забрежје, вршиће бесплатан превоз публике, а специјалне лађе из Београда, омогућују Београђанима да уз цену од 15, 10, и 5 динара посете ову приредбу. Ваљевци имају специјалан воз за једну четвртину цене. Пријаве прима познати национални раденик брат Делак, у официрском дому.” Објављено у „Гласу Ваљева”, 4. септембра 1932. године.

И да напоменемо, поред два наведена хотела у Обреновцу је било и велики број кафана. Међу најпознатије кафане спадају „Мали Париз” (у њу је долазио и Моша Пијаде, високи партијски и државни функционер у послератној Југославији), „Златиборац”, испред те кафане била је полазна станица за фијакеристе (сада је ту стамбена зграда и задњи излаз биоскопа Палеж), „Код Цинцарина” која је највише пружала услу-

Браварска радња Михаила С. Нејковића која је, 1936. године, увозила и продавала бицикле

ге кириџијама, „Зелени венац” и многе друге. Нека остане и забележено да је у кафанама „Код Паје Ћоравог” и код „Земунца” било најлепших дама које су се бавиле најстаријим занатом. Цена услуге кретала се од 10 до 12 динара.¹³ Могу се замислити сетни осмеси и дубоки уздаси времешних Обреновчана. Из прича савременика, сазнајемо да је било и дама које су биле недоступне за све сем за богате Обреновчане, који су их издржавали и плаћали стан, храну, одећу, накит, новац. За обалски раднике на Забрежју мало „оцвале” даме услуге су наплаћивале 5 динара.

За многе занате, као и за фијакеристе, није било школе нити места за обуку, сем учења од старијих и вишегодишњег рада. Таква занимања су:

– *холџери* (углавном су долазили из Босне и Лике, јер су имали искуство рада у аустроугарским пиланама; били су мајстори за паковање и пренос трупаца. Тежак посао који су ону уз помоћ цапина са лакоћом обављали. (Треба замислити дебло дужине 8-10 м, пречника 60 цм).

– *сџлавари* који су Таром, Дрином и Савом превозили облову грађу. Они су такође долазили највише из Босне.

– *сензали* (испитивали су квалитет жита, бушили су цак жита са свих страна специјалним шилом. Значи, трулежи није смело бити. Та контрола је одговарала и продавцима јер од њиховог извештаја зависила је продајна цена жита.

¹³ Прост физички радник у Симовићевој стругари на Забрежју за 8 часова рада зарађивао је 12 динара. И данас се у Западној Европи (Холандији и Немачкој) цена тих услуга наплаћује углавном у висини радничке дневнице (*прим. аутора*).

Многе зграде у Обреновцу неми су доказ свеколике занатске, трговачке и угоститељске активности. Више нема радње Митра Симовића, Благоја Матића и Арсовић Милоша, и ту више не можете купити првокласни увозни плуг са декларацијом и гаранцијом.

Једина аутентична радња из 1910. године, која је у функцији и данас, јесте радња Михајла Нејковића. Од 1936. године ту се могао купити бицикл (велосипед), увоз из Немачке, за 2.000 динара. Могао је и дневно да се изнајмљује. Поређења ради, цена добре краве беше 1.500 динара.

Summary

In the canton of Posavina, during the whole 19th century, the dominant economic activity was agriculture, followed by the crafts. Traditional shoe makers, blacksmiths and tavern hosts were the most common occupations. In the 20th century, the development of industry commences, and so does the transportation and traffic. The railway infrastructure and traffic is developed in 1908 and 1928. Thus, the town of Obrenovac becomes connected to its district center – Valjevo, but it also becomes connected with the capital. The wood and milling industry get intensely developed after the World War I, as well as brick and potsherd industry. That is, also, a time of the electrification of the town. In the same period the commerce and the crafts are flowering. The first locksmiths appear, as well as grinding machine operators. At that time, several hotels were built in the Obrenovac because it becomes the place of great interaction and frequency of people and goods. If we were to count all employed people in all industrial enterprises and craft stores then, we would realize that at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century there were no unemployed people in Obrenovac.